

<https://doi.org/10.15407/ub.23.044>

УДК 82-94:94(100)"2014/2022"

Надія Іванівна ЛЮБОВЕЦЬ,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу теорії та методики біобібліографії*

Інституту біографічних досліджень

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

(Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-8811-6627>

lyubovets@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СПОГАДІВ ПРО РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ (2014–2022 рр.)

Мета дослідження — проаналізувати основні масиви спогадів про російсько-українську війну (2014–2022 рр.) як мікроісторичні явища в контексті інформаційно-комунікативного потенціалу, що репрезентують людину як ключову постать історичних подій. **Методологія дослідження** ґрунтується на застосуванні контент- та дискурс-аналізу (методи аналізу та інтерпретації тексту), загальнонаукових методів систематизації та класифікації, принципів історизму, об'єктивності. **Наукова новизна** дослідження полягає в розгляді комунікативного та інформаційного потенціалу, тематичної спрямованості, форм репрезентації спогадів про сучасну війну; у розгляді діяльності наукової спільноти, громадської ініціативи та окремої особи зі створення, збирання мемуарних текстів та їх імплементації в суспільний та науковий простір. **Висновки.** Спогади про російсько-українську війну 2014–2022 рр. розглянуто через аналіз громадських та наукових проєктів, окремих наративів, які демонструють розуміння їхнього комунікативного та інформаційного потенціалу в контексті історико-біографічного джерелознавства, формування національного інформаційного простору та важливого контентного ресурсу для згуртування суспільства, інструменту подолання суспільної, національної, культурної, історичної та індивідуальної травми. В умовах цифрової гуманітаристики (англ. Digital Humanities, DH) спогади стають доступні широкому загалу, що працює водночас як інструмент комунікації (автокомунікації, міжособистісної, міжпоколінневої, сімейної, фахової тощо), соціальної підтримки та способ зняття напруження

від переживання травматичних подій. Наголошено на потребі вироблення новітніх методик пошуку та зберігання спогадів сучасників для наукового опрацювання з подальшою імплементацією в науковий та суспільний простір. Зазначено, що вивчення дій окремих представників суспільства, різноманітних спільнот (мікрорівень історії) у кризові часи через спогади є основою для ширших узагальнень (макрорівень історії).

Ключові слова: російсько-українська війна (2014–2022 рр.), мемуари, спогади про війну, комунікація, інформаційний ресурс.

Україна належить до тих держав, на території яких протягом ХХ ст. відбулося дві руйнівні світові війни. Початок ХХІ ст. приніс нам нові випробування, які розпочалися 2014 р. з анексії Росією Криму та розв'язання нею війни на Сході України. 24 лютого 2022 р. відбулося повномасштабне російське вторгнення в Україну. Українському суспільству війна принесла масштабні людські жертви, гігантські матеріальні втрати, глибокі морально-психологічні травми. Уже зараз перед науковою спільнотою постає питання про дослідження антропологічних вимірів війни на макро- та мікроісторичних рівнях. Останній потребує насамперед інтенсивного мікроаналізу текстів, що дає можливість для реконструкції множинності контекстів у дослідженні політичних, воєнних, соціокультурних, етноконфесійних, морально-психологічних наслідків війни. Особливо цікавими видаються дослідження, зосереджені на тлумаченні дій індивіда (мікрорівень історії) у кризові часи, що дає потенційну можливість для ширших узагальнень (макрорівень історії). Такий підхід створює передумови для студіювання мікроісторії в макроісторичних явищах, зокрема ролі соціальних груп, окремої особи у війні, переживань та настроїв людей, які опинилися в окупації, виживання в межових умовах, обставин повсякденного життя тощо. Прикметно, що явищам мікроісторії в сучасному науковому дискурсі відводиться не ілюстративна, як було тривалий час, а «...цілком самостійна роль» [1, с. 284].

Актуальним видається вивчення проблеми спогадів як мікроявищ під час та після завершення війни / кризи як прояву історичної свідомості особи, проблеми життєвого вибору, формування світогляду, розуміння її почуттів, внутрішнього світу, обставин повсякденного життя, переживань тощо. В умовах кризових ситуацій / війн спогади є першою цілком закономірною рефлексією особи на травматичні події. Публічне оприлюднення власних думок / переживань працює водночас як інструмент зняття напруження

та пошуку соціальної підтримки. Автор спогадів прагне передати нащадкам чи сучасникам індивідуальний, здебільшого травматичний, досвід із різних мотивів. До них можна зарахувати природний інстинкт самозбереження, фіксацію пам'яті про себе, свої емоції, реакції тощо. Цим оповідач актуалізує в суспільстві нищівну природу війни, її жахіття, сподіваючись, що це допоможе якщо не зупинити їх, то бодай попередити про руйнівні наслідки.

Уже нині перед гуманітаристикою постають виклики, реагувати на які треба, не чекаючи закінчення війни. Біографіка, зокрема її мемуарний складник, мають допомогти й суспільству в цілому, і окремій людині — очевидцю / учаснику війни — осмислити та сприйняти реальне життя, що дасть змогу позбутися трагічного досвіду, набутого в умовах війни, зрозуміти своє місце в цих подіях. Дослідження та розуміння цих проблем відбувається в межах наукового й суспільно-політичного дискурсу та потребує об'єднання зусиль усіх частин українського соціуму.

Мета дослідження — проаналізувати основні масиви спогадів про російсько-українську війну (2014–2022 рр.) як мікроісторичних явищ у контексті інформаційно-комунікативного потенціалу, що репрезентують людину як ключову постать історичних подій; дати характеристику основних видавничих проєктів; виокремити жанрово-тематичні групи.

Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні контент- та дискурс-аналізу (методів аналізу та інтерпретації тексту), загальнонаукових методів систематизації та класифікації, принципів історизму, об'єктивності.

Наукова новизна дослідження полягає в розгляді комунікативного та інформаційного потенціалу, тематичної спрямованості, форм репрезентації спогадів про сучасну війну; розгляді діяльності наукової спільноти, громадської ініціативи та окремої особи зі створення, збирання мемуарних текстів та їх імплементації в суспільний та науковий простір.

Аналіз новітніх досліджень та публікацій. Незважаючи на досить короткий відтинок часу з моменту початку російсько-української війни (2014–2022 рр.), уже можна говорити про окремі напрацювання в цій царині. Зокрема, сценарії врегулювання збройного конфлікту на Сході України, специфіку сучасних військово-політичних конфліктів (гібридна, асиметрична війна) розглянув історик П. Гай-Нижник [2; 3]. Йому належить авторська концепція періо-

дизації та характеристика основних етапів війни з урахуванням не лише знакових воєнних дій, а й політичних (дипломатичних) аспектів, які також впливали на стан воєнно-політичних подій загалом та російсько-українського протистояння й війни зокрема [2]. Постколоніальну природу війни, що обумовлена імперським синдромом нинішньої Росії, розглянуто в дослідженні В. Смоля та О. Яся [10]. Про цивілізаційні виміри війни, ментальні та геополітичні зрушення, до яких вона призвела, дискутують історики та громадсько-політичні діячі (Я. Грицак, В. Кіпіані, Е. Ешпльбом, С. Громенко) на шпальтах авторитетних електронних ресурсів [4; 5; 8; 9]. Водночас спогадові наративи учасників та очевидців російсько-української війни 2014–2022 рр. у контексті інформаційно-комунікативного потенціалу, що репрезентують людину як ключову постать історичних подій, потребують окремого розгляду.

Виклад основного матеріалу. Розтягнутість у часі російсько-української війни дає змогу розглянути наявний нині доробок у цій царині й виокремити основні форми репрезентації спогадових наративів у суспільстві, започатковані науковою спільнотою, громадською ініціативою, окремою особою. Можливості цифрової гуманітаристики (далі — ДН) сприяють миттєвому оприлюдненню в публічному просторі власних думок / переживань учасників / очевидців війни. Це працює одночасно як інструмент комунікації (автокомунікації, міжособистісної, міжпоколінневої, сімейної, фахової тощо), пошуку соціальної підтримки та як спосіб зняття напруження від переживання травматичних подій. Адже спогади (у форматі віртуальної розмови з близькими, інтерв'ю, телерепортажів, постів у соціальних мережах тощо) є першою цілком закономірною рефлексією сучасної людини на травматичні події (ті, що виходять за межі звичайного життєвого досвіду) та можливістю поділитися індивідуальним досвідом. Спогади по гарячих слідах мають здебільшого описовий характер того, що відбувається навколо, і своїх переживань — страху, паніки, розпачу, збудження, болю, безпорадності, безсилля, депресії тощо. Оцінка ситуації, свого місця в ній, переосмислення свого світосприйняття відбувається значно пізніше.

Результатом діяльності наукового співтовариства з формування корпусу джерел російсько-української війни став спільний видавничий проєкт Інституту національної пам'яті, Запорізького національного університету, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України та Запорізької об-

ласної державної адміністрації «Усна історія російсько-української війни». Цим проектом актуалізовано джерелознавчий і комунікативний потенціал спогадів у форматі спогаду-інтерв'ю для відтворення об'єктивної картини російсько-українського протистояння, які стали доступними всім охочим через оприлюднення видань на порталі Інституту національної пам'яті в розділі «Електронні видання» (лінк — <https://uinp.gov.ua/elektronni-vydannya>)¹.

Використання можливостей ДН робить їх загальнодоступним і цінним інформаційно-комунікаційним ресурсом для науки, освіти і суспільства в цілому. Для всебічного висвітлення масштабу втягнутості українського суспільства у війну засновники проекту розділили учасників на кілька цільових груп. Серед них основну частину представляли військовослужбовці Збройних сил України, далі були представники Національної гвардії, бійці добровольчих батальйонів (серед них батальйони «Донбас» і «Айдар», полк «Азов», Добровольчий український корпус «Правий сектор», батальйони територіальної оборони), працівники служб Міністерства з надзвичайних ситуацій, поліції, прокуратури, учасники волонтерського руху, медики, переселенці. Такий підхід дав можливість показувати історію, якою вона є «...через, в першу чергу, квінтесенцію “окопної правди”» [7, с. 9–10] людей, що ризикували й ризикують сьогодні власним життям задля збереження незалежності України.

Поєднання наукового підходу та громадської ініціативи дало можливість створити архівну електронну колекцію — спеціальний Фонд 29 «АТО» («Антитерористична операція») у Рукописному відділі Запорізького відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, де зберігаються всі записані усні історії, транскрипти, відео- та фотоматеріали. Таким чином створена передумова подальшого впровадження мемуарних джерел у наукові дослідження на основі авторитетного науково вивіреного джерела. Архівна колекція постійно поповнюється новими матеріалами, які стосуються перебігу збройного конфлікту на Сході України.

Значний масив спогадів про війну на Сході України, що були розміщені в соціальних мережах, із часом стає важкодоступним через алгоритми роботи ресурсів, зокрема постійне оновлення й подання більш актуальної / релевантної інформації для конкретного

---

¹ Усього оприлюднено п'ять випусків (останній, п'ятий, — 2019 р.).

користувача. Уже застаріла (хронологічно) інформація «спускається» глибоко «вниз». «Підняття» для наукового опрацювання потребує нових методичних рішень. Однак вони зіграли свою роль у подоланні травми через комунікацію в мережі для окремої особи й суспільства в цілому на час публікації.

Ефективнішими в тривалому збереженні текстів спогадів є державні ресурси, сайти громадських організацій та громад, новинні сайти, електронні ресурси. Зокрема, на сайті Державної прикордонної служби України розміщено спогади у форматі інтерв'ю «Щемить серце спогадами» від 06.07.2015 р. (лінк — <https://dpsu.gov.ua/ua/SHCHNemit-serce-spogadami/>). Сергій Гончаренко — старший прапорщик запасу, багатодітний батько, згадує про свою службу фельдшером у 2014 р. (хоч мав право не брати участі у війні) на кордоні Луганщини під постійними обстрілами ворожих «Градів» і мінометів. Ще один матеріал «Спогади про війну, яка розпочалась 2014-го» (лінк — <https://dpsu.gov.ua/ua/news/spogadi-pro-viynu-yaka-rozpochalas-2014-go>) подано у форматі відеозапису спогадів прапорщика Олександра Ходоса, одного з прикордонників, які 2014 р. без вагань вирушили на схід держави для посилення охорони українсько-російського кордону (від 07.08.2021 р.). Формат відеоінтерв'ю розширює діапазон впливу на глядача, адже вдало підібраний відеоряд та музичний супровід, спогади батьків підвищують емоційне сприйняття та занурюють у долю окремої людини. На сайті Міністерства оборони України («З війни є такі спогади, які я б заховала в далеку шухляду мозку...», лінк — <https://armyinform.com.ua/2020/03/07/z-vijny-ye-taki-spogady-yaki-ya-b-zahovala-v-daleku-shuhlyadu-mozku/>) ділиться спогадами санінструкторка батареї управління та артилерійської розвідки бригадної артилерійської групи Алла Йовенко, яка зі своїм підрозділом пройшла значний шлях Луганщиною та Донеччиною. На її шляху було чимало випробувань, але деякі моменти запам'яталися назавжди: «Ви, напевно, хочете почути від мене про мого першого “двохсотого”? — змінилося обличчя жінки, коли я почав розпитувати про епізоди, що найбільше запам'яталися. — То був хлопець, який під час обстрілу угорів від порохових газів... Намагалися ми його врятувати, але... не змогли... А потім був 19-річний хлопчина, якому снайпер влучив у лоб... Ми з лікарем інтубували його й вертольотом перевезли до Харкова, де юнак протягнув ще дві доби... Важко все це... Особливо він запам'ятався, цей, другий... У мене ж син того ж року... Знаєте,

такі спогади я заховала у найдальшу шухляду в мозку й ніколи її не відкриваю...». Дослідження цих наративів, записаних у форматі спогаду-інтерв'ю (текст, відео), малюють війну очима безпосередніх учасників, які дивляться на неї через призму особистого сприйняття та емоційно діляться конкретними фактами зі свого воєнного життя, що підвищує їх вплив на читача / глядача і свідчить про їхній комунікативний потенціал.

Якщо йдеться про події після 24 лютого 2022 р., то вже нині можемо говорити про активне використання спогадів як інструменту комунікації (із рідними, знайомими, широким загалом) і не зовсім свідоме, або навпаки — цілком свідоме намагання застосувати їх для подолання, насамперед — психологічної травми. Про це свідчить велика кількість спогадів, оприлюднених у мережі, які написані в різних форматах, жанрах і присвячені окремій тематиці. Потенціал ДН дає змогу вмить їх оприлюднити на різноманітних ресурсах. З огляду на інтенції авторів / інтерв'юєрів спогади представлені у формі тексту або спогаду-інтерв'ю, що записано в аудіо- чи відеоформаті. У цілому, застосовуючи тематично-жанровий підхід, можна виокремити групи спогадів про російсько-українську війну:

- *щоденникові / щоденні записи* (більше характерні для соціальних мереж «Інстаграм» і «Фейсбук») про життя в умовах війни;
- *спогади про перший день війни*, який розділив життя всіх українців на *до* та *після* (адже все, що ми відчували, думали, на що сподівалися та про що мріяли, того ранку назавжди змінилось);
- *ретроспективні спогади про Другу світову війну*;
- *спогади людей із тимчасово окупованих територій про травматичні події*, що їх збирають вітчизняні й міжнародні органи та організації для документування злочинів проти людяності з подальшим поданням до Міжнародного кримінального трибуналу;
- *дитячі спогади*;
- *літературні спогади в жанрі non-fiction*.

Найбільша група спогадів — *це щоденникові / щоденні записи* (із фотоілюстраціями) від першої особи в соціальних мережах очевидців війни з описом цілком звичайних обставин побутового життя, зовнішнього вигляду населених пунктів, розмов у чергах тощо. Вони знаходять своїх читачів, згуртовують людей і дають їм моральні та фізичні сили подолати важкі часи.

Щодо другої групи — *спогади про перший день війни*, то інформативною ілюстрацією є наративи, розміщені на сайті Громадського

радіо «“Нас бомблять. Почалося”»: спогади команди Громадського радіо про ранок 24 лютого», оприлюднені 24 травня 2022 р. (лінк — <https://hromadske.radio/publications/1034995>), які дають змогу нам подивитися на події першого дня очима двадцяти співробітників Громадського радіо. Інформація про початок війни заскочила всіх за різних обставин: хтось мирно бачив останній передранковий сон, хтось прокинувся на роботу, а дехто тільки ліг спати. Вони відображають переживання, насамперед молоді, за долю країни, за своїх батьків та майбутнє. Правозахисниця, юристка і письменниця Лариса Денисенко згадує цей момент так: «Я обійняла батьків, які з дітей Другої світової війни перетворилися на літніх людей війни, назва котрої — Геноцид українського народу». Журналістка та ведуча Єлизавета Цареградська, яка проживала на Київщині, пише: «Страшно. Їхати не хочу. Наступного дня чоловік переконає, що маємо поїхати. Це моя хата. Я купила її рік тому. Тут усе так, як мені подобається. Я пила ранкову каву на ганку і думала, що помирати хочу тут. Від старості, а не російських бомб. Ми поїхали. Перед тим я стояла і дивилася на свій будинок. Не знаючи, чи побачу його ще раз».

Третя група — *ретроспективні спогади про Другу світову війну*, які сколихнули події сучасної війни, більше характерні для інформаційних ресурсів газет, телерадіопередач у форматі записаних спогадів-інтерв'ю. Зокрема, кореспондент «The Guardian» взяв інтерв'ю в мешканців будинку для літніх людей с. Чайки, що поблизу Бучі та Ірпеня, і розмістив його 8 травня 2022 р. (лінк — <https://www.theguardian.com/world/2022/may/08/ukraine-kharkiv-battle-evokes-memories-second-world-war>) — «“I am filled with hate”: Kharkiv battle evokes memories of Second World War»². У ньому вміщено розповіді про те, як теперішні літні люди допомагали радянській армії, коли боролися проти нацистської Німеччини в Харкові, і як повномасштабне російське вторгнення та обстріли повертають їм спогади про Другу світову. Зокрема, 99-річна Людмила Лиштванова була волонтеркою і допомагала Червоній армії. Вона згадує, як підбирала

---

² Передруковане Громадським радіо українською мовою 11 травня 2022 р.: «“Я переповнена ненавистю”: як російські обстріли повертають спогади про Другу світову війну» (лінк — <https://hromadske.radio/publications/ya-perepovnena-nenavystiu-iaak-boi-za-kharkiv-nahadiuut-pro-druhu-svitovu-viynu-99-richnij-kharkiv-iantsi>).

снаряди та боеприпаси, що не розірвалися, аби розчистити вулиці для подальших боїв: «Прибирали навіть з дахів будівель. Ми боролись за нашу землю» (лінк — <https://hromadske.radio/publications/ya-pererovnena-nenavystiu-iak-boi-za-kharkiv-nahadiuit-pro-druhu-svitovu-viynu-99-richniy-kharkiv-iantsi>). Прикметним є те, що ця група спогадів широко транслюється для європейського читача. Це доносить правду про жахіття війни в Україні та сприяє налагодженню комунікації між народами. Цей масив спогадів є свідченням того, як історична травма, що була захована в підсвідомості майже 80 років, має здатність актуалізуватися новими трагічними подіями.

Четверта група наративів — *спогади людей з тимчасово окупованих територій про травматичні події*, що їх збирають вітчизняні й міжнародні органи та організації для документування злочинів проти людяності з подальшим поданням до Міжнародного кримінального трибуналу. Можна навести приклад діяльності французької організації «Яхад — Ін Унум» («Yahad — In Unum»), яка протягом 20 років досліджувала й документувала факти геноциду та інші масові злочини, скоєні нацистами під час Другої світової війни. Після початку російського повномасштабного вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. Патрік Дебуа, католицький священник і президент цієї організації, реалізує проєкт «Розслідування воєнних злочинів Росії: збір доказів». Це дуже специфічний вид спогадів, використання якого буде дозволено лише спеціальним організаціям та органам влади, оскільки вони стосуються масових убивств, катувань та гвалтувань цивільних, а згодом стануть джерельною базою для наукового вивчення соціально-психологічних наслідків війни.

П'ята група — *дитячі спогади* про війну. Весь світ облетів щоденник 8-річного хлопчика, який жив у блокадному Маріуполі³. Школяр назвав свої записи «Війна». Фрагменти щоденника, написані у звичайному зошиті в клітинку, малюють жахливі картини війни, які авторові довелося пережити («У мене рана на спині, видрана шкіра. У сестри — поранення голови. У мами — видране м'ясо на руці і дірка в голові», «У мене помер дідусь», «У мене вмерла бабуся Галя, дві собаки і улюблене місто Маріуполь»). Здається, автор що-

---

³ Записи були опубліковані мешканцем Маріуполя Євгеном Сосновським у мережі «Фейсбук» (лінк — <https://www.facebook.com/evgeny.sosnovsky/posts/5107493516005560>) та передруковані на сайті «Українська правда» (лінк — <https://life.pravda.com.ua/society/2022/05/4/248508/>).

денника лише фіксує події, які відбуваються навколо, але, швидше за все, ця стисла форма викладу дає йому можливість упоратися зі страхіттями війни. А намагання все «розповісти» щоденнику є формою подолання психологічної травми. До особливостей дитячих спогадів про війну можна зарахувати намагання хлопчика знайти позитивні моменти в його повсякденному блокадному житті. Наприклад, він пише: «Я добре поспав, проснувся та посміхнувся»; «У мене з'явилася подруга Віка, весела, і вона наш сусід, у неї гарні батьки»; «У мене скоро день народження» (цей запис доповнює малюнок із гостями та тортом). Привертає увагу відсутність емоцій у записах, однак щоденниковий жанр цього і не передбачає, лише ілюстрація до згадки про день народження вказує на позитивні емоції, пов'язані з досвідом святкування його в мирні часи. Концентрація на простому описі трагічних подій та згадування позитивних моментів є інтуїтивним намаганням «вилити» весь негатив на папір та підбадьорити себе добрими новинами. Дитячі спогади потребують докладного фахового вивчення, щоб зрозуміти шляхи подолання психологічної травми, яка зовні може себе довго не проявляти, але згодом — мати віддалені наслідки.

До шостої групи спогадів можна зачислити великий масив *художньої літератури у жанрі «non-fiction»*, яка заслуговує на окремий розгляд. Зазначу лише, що, крім традиційних книжкових видань, увагу привертають інтернет-проекти. Зокрема, електронний ресурс «Суспільне. Культура» започаткував серію художніх нарисів від захисників «Нотатки військових». Основну ідею проекту чітко прописав головний редактор сайту Євгеній Морі: «“Нотатки військових” — це безпосередня рефлексія від учасників та учасниць бойових дій. Вони виконують різні завдання як на полі бою, так і в тилу, але всі як один об'єднані метою захистити Україну від російських окупантів. Їхній емоційний досвід у чомусь здатен краще передати загальний стан війни, ніж нескінченна стрічка актуальних новин. Виходить такий собі зріз, мистецький меридіан, який не встиг віддалитися від подій емоційно, а тому ці тексти, навіть максимально у чомусь побутові, так цікаво досліджувати» [6]. Для нас вагомим є той факт, що документальною основою цих нарисів є спогади безпосередніх учасників воєнних подій, які дають суспільству та науковій спільноті живий фактографічний матеріал від першої особи. Ці матеріали згодом стануть джерельною базою для дослідження мікровимірів життя країни в період війни.

Загалом науковий та комунікаційний потенціал спогадів кожної з виокремлених груп різний, але достеменно можна сказати, що гібридний характер агресії потребує від держави, науковців, суспільства застосування різноманітного інструментарію для розуміння змін, які відбуваються в країні, та подолання соціально-психологічних і культурних наслідків війни. Спогади відіграють у цьому процесі важливу роль, оскільки дають мікроісторичні зрізи суспільства. Зараз ми перебуваємо лише на початку важкої та системної праці — збирання (із наступним документуванням) спогадів для подальшого їх використання науковою гуманітарною спільнотою, щоб з'ясувати різноманітні / гібридні прояви війни (політичні, економічні, соціальні, культурні, гуманітарні тощо). Для ефективності такої праці потрібно залучити до цього якомога ширше коло працівників наукової, музейної, бібліотечної спільноти та ініціативних представників громадськості. Об'єднавчою ідеєю, навколо якої буде гуртуватися суспільство, може стати задум створення єдиного інформаційного ресурсу із сучасними системотехнічними рішеннями з умовною назвою «Російсько-українська війна в спогадах». Це дасть змогу не втратити масиви спогадових наративів для наступників і згуртувати суспільство навколо ідеї модерної української держави, погляд якої спрямований в успішне майбутнє. Тут справедливими видаються слова ізраїльського історика Юваля Ноя Харарі: «...щоб насолоджуватися миром, нам необхідно, щоб майже кожен робив правильний вибір. І навпаки, невдалий вибір хоча б однієї сторони може призвести до війни» [11]. А спогади є найемоційнішою (і тому дуже важливою) складовою частиною культурного національного ресурсу для комунікації в суспільстві, тяглості національної історії та пам'яті. Особливої уваги потребує системна робота науковців і держави з травматичними спогадами задля подолання колективної травми через відмежування від минулого й зосередження уваги на позитивному майбутньому. Для цього потрібні фахові розробки соціальних психологів для роботи з різними групами суспільства.

Висновки. Спогади про російсько-українську війну, у яку була втягнута Україна з 2014 р., розглянуто на прикладах окремих наративів, громадських та наукових проєктів, книжкових серій, які демонструють розуміння їх комунікативного потенціалу як важливого історико-біографічного джерела, інформаційного ресурсу для згуртування суспільства, чинника формування переможної стратегії поведінки, віри в перемогу, інструменту подолання суспільної, націо-

нальної, культурної, історичної та індивідуальної травми. Зазначено, що вивчення дій окремих представників суспільства, різноманітних спільнот (мікрорівень історії) у кризові часи через спогади є основою для ширших узагальнень (макрорівень історії).

В умовах ДН спогади стають доступні широкому загалу, що працює одночасно як інструмент комунікації (автокомунікації, міжособистісної, міжпоколінневої, сімейної, фахової тощо), соціальної підтримки та спосіб зняття напруження від переживання травматичних подій. Спогади по гарячих слідах мають здебільшого описовий характер того, що відбувається навколо, і своїх переживань — страху, паніки, розпачу, збудження, болю, безпорадності, безсилля, депресії тощо. Оцінка ситуації, свого місця в ній, переосмислення світосприйняття, культурних цінностей відбувається пізніше.

На основі жанрово-тематичного принципу виділено основні групи спогадів: *щоденникові / щоденні записи* (у соціальних мережах); *спогади про перший день війни; ретроспективні спогади про Другу світову війну; спогади людей із тимчасово окупованих територій про травматичні події; дитячі спогади; літературні спогади в жанрі «non-fiction».*

Перед сучасною науковою спільнотою постали такі завдання відповідно до викликів, спричинених новою військовою агресією Росії проти України: продовження пошуку, зберігання, оприлюднення з використанням можливостей ДН спогадів учасників та очевидців війни; імплементація їх у науковий та суспільний простір; вироблення новітніх методик створення (у жанрі спогаду-інтерв'ю) та архівування спогадів безпосередніх учасників і сучасників, не чекаючи закінчення війни.

1. Верменич Я. Макро-, мезо-, мікропідходи в історіографічному аналізі: концептуальний плюралізм / Ярослава Верменич // Україна – Європа – Світ : міжнар. зб. наук. пр. Серія : Історія, міжнародні відносини. – Тернопіль, 2012. – Вип. 10. – С. 282–287.
2. Гай-Нижник П. Російсько-українська війна – війна за життя (2014–2022 рр.): періодизація / Павло Гай-Нижник // Українознавство. – 2022. – № 1. – С. 51–76. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(82\).2022.255750](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(82).2022.255750)
3. Гай-Нижник П. Російсько-українська війна: особливості розв'язання військово-політичного конфлікту на Сході і Півдні України за сучасних геополітичних умов / Павло Гай-Нижник, Леонід Чупрій // Українознавство. – 2016. – № 4. – С. 103–121. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(61\).2016.140956](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(61).2016.140956)

4. Громенко С. «Ментальна війна». До чого готується Росія і до чого слід готуватися Україні? / Сергій Громенко // НВ. – 20 травня [2022]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/opinion/viyna-putina-yak-vigratimentalnu-viynu-proti-rosiji-novini-ukrajini-50243758.html> – Назва з екрана.
5. Ешпльбом Е. Війна не закінчиться, доки Путін не програє / Енн Ешпльбом // Локальна історія. – 24 травня 2022. – Режим доступу: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/enn-epplbom-viina-ne-zakinchitsia-doki-putin-ne-prograie/> – Назва з екрана.
6. Морі Є. «Нотатки військових»: на сайті Суспільне Культура стартувала серія художніх нарисів від захисників / Євгеній Морі // Суспільне. Культура. – 15 липня [2022]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/260880-notatki-vijskovih-na-sajti-suspilne-kultura-startovala-seria-hudoznih-narisiv-vid-zahisnikiv/> – Назва з екрана.
7. Мороко В. Усна історія сучасної війни: погляд на три роки назад / В. Мороко // Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки). – Київ : К.І.С., 2017. – Вип. 3. – С. 9–10.
8. Мусаєва С. Ярослав Грицак: Україна стане новим центральноєвропейським тигром : [інтерв'ю] / Севіль Мусаєва, Алім Алієв // Українська правда. – 1 травня 2022. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/1/7343225/> – Назва з екрана.
9. Руденко Є. Спецоперація «Дерусифікація». Інтерв'ю з головним редактором «Історичної правди» Вахтангом Кіпіані / Євген Руденко // Українська правда. – 25 квітня 2022. – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/25/7341708/> – Назва з екрана.
10. Смолій В. А. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму / В. А. Смолій, О. В. Ясь // Вісник Національної академії наук України. – 2022. – № 6. – С. 3–16. <https://doi.org/10.15407/visn2022.06.003>
11. Харарі Ю. Н. Чому війна в Україні стосується кожного на Землі, а Путін може відібрати у людства головне досягнення / Юваль Ной Харарі // НВ. – 15 березня [2022]. – Режим доступу: <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/viyna-rosiji-v-ukrajini-chomu-vona-zminit-svit-dumka-istorika-yuvalya-noya-harari-50225238.html> – Назва з екрана.

REFERENCES

1. Vermenych, Ya. (2014). Makro-, mezo-, mikropidkhody v istoriohrafichnomu analizi: Kontseptualnyi pluralizm [Macro-, meso-, micro-approaches in historiographical analysis: Conceptual pluralism]. *Ukraine–Europe–World. Series: History, International Relation*, 10, 282–287. [In Ukrainian].
2. Hai-Nyzhnyk, P. (2022). Rosiisko-ukrainska viina – viina za zhyttia (2014–2022 rr.): periodyzatsiia [Russian-Ukrainian War – war for life (2014–2022):

- Periodization]. *Ukrainoznavstvo*, 1, 51-76. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.1\(82\).2022.255750](https://doi.org/10.30840/2413-7065.1(82).2022.255750) [In Ukrainian].
3. Hai-Nyzhnyk, P., & Chuprii, L. (2016). Rosiisko-ukrainska viina: Osoblyvosti rozviazannia viiskovo-politychnoho konfliktu na Skhodi i Pivdni Ukpainy za suchasnykh heopolitychnykh umov [Russian-Ukrainian War: Specifics of solving the military and political conflict in Eastern and Southern Ukraine under current geopolitical conditions]. *Ukrainoznavstvo*, 4, 103-121. [https://doi.org/10.30840/2413-7065.4\(61\).2016.140956](https://doi.org/10.30840/2413-7065.4(61).2016.140956) [In Ukrainian].
  4. Hromenko, S. (2022, May 20). "Mentalna viina". Do choho hotuietsia Rosiia i do choho slid hotuvatytsia Ukraini? ["Mental war". What is Russia preparing for and what should Ukraine prepare for?]. *NV*. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/opinion/viy-na-putina-yak-vigrati-mentalnu-viynu-proti-rosiji-novini-ukrajini-50243758.html> [In Ukrainian].
  5. Epplbom, E. (2022, May 24). Viina ne zakinchytisia, doky Putin ne prohraie [The war will not end until Putin loses]. *Lokalna Istoriiia*. Retrieved from <https://localhistory.org.ua/texts/statti/enn-epplbom-viina-ne-zakinchitsia-doki-putin-ne-prograie/> [In Ukrainian].
  6. Mori, Ye. (2022, July 15). "Notatky viiskovykh": Na saiti Suspilne Kultura startovala seriiia khudozhnykh narysiv vid zakhysnykiv ["Notes of the military": A series of artistic essays by defenders has been launched on the website Suspilne Kultura]. *Suspilne. Kultura*. Retrieved from <https://suspilne.media/260880-notatki-vijskovih-na-sajti-suspilne-kultura-startovala-seria-hudozhnih-narysiv-vid-zahisnykiv/> [In Ukrainian].
  7. Moroko, V. (2017). Usna istoriia suchasnoi viiny: Pohliad na try roky nazad [Oral history of modern warfare: A look back three years]. In *Usna istoriia rosiisko-ukrainskoi viiny (2014-2016 roky)* [Oral history of Russian-Ukrainian War (2014-2016)] (Is. 3, pp. 9-10). Kyiv, Ukraine: K.I.S. [In Ukrainian].
  8. Musaieva, S. (2022, May 1). Yaroslav Hrytsak: Ukraina stane novym tsentralnoevropeiskym tyhrom [Yaroslav Hrytsak: Ukraine will become the new Central European tiger]. *Ukrainska Pravda*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/05/1/7343225/> [In Ukrainian].
  9. Rudenko, Ye. (2022, April 25). Spetsoperatsiia "Derusyfikatsiia". Interviu z holovnym redaktorom "Istorychnoi pravdy" Vakhtanhom Kipiani [Special operation "Derussification". Interview with the editor-in-chief of "Historical Truth" Vakhtang Kipiani]. *Ukrainska Pravda*. Retrieved from <https://www.pravda.com.ua/articles/2022/04/25/7341708/> [In Ukrainian].
  10. Smolii, V. A., & Yas, O. V. (2022). Suchasna rosiisko-ukrainska viina u svitli postkolonializmu [The contemporary Russian-Ukrainian War in the light of postcolonialism]. *Visnyk Natsionalnoi Akademii Nauk Ukrainy*, 6, 3-16. <https://doi.org/10.15407/visn2022.06.003> [In Ukrainian].
  11. Kharari, Yu. N. (2022, March 15). Chomu viina v Ukraini stosuietsia kozhnoho na Zemli, a Putin mozhe vidibraty u liudstva holovne dosiahnennia

[Why the war in Ukraine affects everyone on Earth, and Putin can take away from humanity the main achievement]. NV. Retrieved from <https://nv.ua/ukr/world/geopolitics/viyna-rosiji-v-ukrajini-chomu-vona-zमित-svit-dumka-istorika-yuvalya-noya-harari-50225238.html> [In Ukrainian].

Рукопис одержано 27.06.2022 р.

Nadiia LYUBOVETS, Candidate of Sc. (History), Head of the Department of Theory and Methods of Biobibliography, Institute of Biographical Research, V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

Informational and communicative potential of memories about the Russian-Ukrainian War (2014-2022).

The purpose of the study is to analyze the main arrays of memories about the Russian-Ukrainian War (2014-2022) in the context of information and communication potential, representing a person as a key figure in historical events. *The research methodology* is based on the application of the content and discourse of analysis (methods of analysis and interpretation of the text), general scientific methods of systematization and classification, the principles of historicism, and objectivity. *The scientific novelty* of the study consists in considering the communicative and informational potential, thematic orientation, forms of presentation of memories of the modern war; consideration of the activities of the scientific community, public initiative and individuals in the creation, collection of memoir texts and their implementation in the public and scientific space. **Conclusions.** Memories of the Russian-Ukrainian War (2014-2022) considered through the analysis of public and scientific projects, individual narratives that demonstrate an understanding of their communicative and informational potential in the context of historical and biographical source studies, the formation of a national information space and an important content resource for overcoming social, national, cultural, historical and individual trauma. Under the conditions of DH, memories become available to the general public, working simultaneously as a communication tool (auto-communication, interpersonal, intergenerational, family, professional, etc.), social support, and a way to relieve stress from experiencing traumatic events. The necessity of developing the latest methods of searching and storing the memories of contemporaries for further scientific processing with subsequent implementation in the scientific and public space is noted. It is noted that the study of the actions of individual representatives of society, diverse communities (micro-level of history) in times of crisis due to memories is the basis for broader generalizations (macro-level of history).

Key words: Russian-Ukrainian War (2014-2022), memoirs, memories of the war, communication, information resource.